

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

KOMMERSİYA BANKLARININ FƏALİYYƏTİNDƏ KORPORATİV İDARƏETMƏNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

Ixtisas: 5301.01 - Daxili fiskal siyasət və dövlət maliyyəsi

Elm sahəsi: 53 – İqtisad elmləri

İddiaçı: **Pikə Vaqif qızı Muradova**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün
təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

BAKİ - 2021

Dissertasiya işi Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin “Maliyyə və bank işi” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: Əməkdar elm xadimi, iqtisad elmlər doktoru,
professor Bəyalı Xanəli oğlu Ataşov

Rəsmi opponentlər: iqtisad elmləri doktoru, professor
Atiq Ehsan oğlu Kərimov

iqtisad elmləri doktoru, professor
Cəmilə Bayramalı qızı Namazova

iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Xanoğlu Əndəliş oğlu Hüseynov

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin (UNEC) nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.10 Dissertasiya şurası

Dissertasiya

şurasının sədri:

İmza

iqtisad elmləri doktoru, professor
/Ədalət Cəlal oğlu Muradov

Dissertasiya şurasının

elmi katibi:

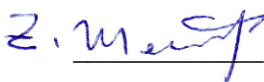

İmza

iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Zöhrab Həsən oğlu İbrahimov

Elmi seminarın

sədri:

iqtisad elmləri doktoru, professor
Zəhid Fərrux oğlu Məmmədov

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Ölkəmizin müstəqilliyi bərpa olunduqdan və yeni sosial-iqtisadi sistemə keçdikdən sonra bank sektorunda əsaslı islahatlar aparılmışdır. Qısa bir müddətdə bank sektorunun əsas atributları, müasir tələblərə cavab verən normativ-hüquqi bazası, institusional əsasları, kadr bazası, informasiya texnologiyaları, müasir bank infrastrukturu yaradılıb. Son illərdə Azərbaycanın bank sisteminin rəqabət qabiliyyəti, etibarlılığı və perspektivləri xeyli yüksəlmişdir. İnkişafın əsas kəmiyyət və keyfiyyət parametrlərinə nəzər saldıqda isə danılmaz irəliləyişlərin olduğu görünür. Lakin bank sektorunun təkmilləşdirilməsi və innovativ inkişaf perspektivləri nöqtəyi nəzərdən qarşıda həllini gözləyən bir sıra problemlər mövcuddur. Xüsusən də resurs bazasının möhkəmləndirilməsi, kapitallaşmanın yüksəldilməsi, yeni uzunmüddətli resurs mənbələrini aşkar etmək, milli iqtisadiyyatımıza investisiya axınını gücləndirmək, kredit yatırımların strukturu təkmilləşdirmək kimi problemlər bu sıradadır.

6 dekabr 2016-cı il tarixli Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin fərmanı ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivləri üzrə Strateji Yol Xəritəsində görülməli tədbirlər sırasında banklarda daha sağlam risk idarəetməsinin təmin edilməsi, tənzimləmə və nəzarət mexanizminin təkmilləşdirilməsi, konsolidasiya edilmiş risk əsaslı nəzarət modelinin tətbiqi, bankların rəqəmsal transformasiyasının təkmilləşdirilməsi və s. konkret təbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

İdarəetmə prosesi çərçivəsində banklarda korporativ idarəetmə sisteminin mütərəqqi standartlarının strateji məqsədlərinin müəyyən olunması, idarəetmənin istənilən mərhələlərində vəzifə bölgüsü prosesinin aparılmasını, idarəetmə orqanları arasında üzlərin tutmuş olduğu vəzifəyə uyğunluğu, yarana biləcək risklərin səmərəlilik prinsipi əsasında idarə olunması üçün təkmil nəzarət sisteminin tətbiqi, həmçinin idarəetmə prosesinin aydınlığına nail olmaq məqsədilə həm daxili, həm də xarici audit xidmətindən istifadəni zəruri edir. Korporativ idarəetmə banklara kapital bazarlarında investorları və vəsaitləri cəlb etməyə, fəaliyyətin effektivliyini artırmağa, inkişaf tempini sürətləndirməyə, azlıq təşkil edən səhmdarların hüquqlarını qorumağa və bununla investorların və əmanətçilərin etibarını qazanmağa kömək edir.

Ümumiyyətlə, korporativ idarəetmə sisteminin bank sektorunda səmərəli təşkil olunması kredit təşkilatlarının və ümumilikdə maliyyə sisteminin sabitliyinin təmin olunmasının əsas şərtlərindən biridir.

Qeyd olunanlar banklarda korporativ idarəetmə sisteminin tətbiqi və təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinin tədqiq edilməsi və elmi əsaslarının işlənməsini zəruri etmişdir. Məhz bu baxımdan kommersiya banklarının fəaliyyətində korporativ idarəetmənin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri mövzusu aktual olub dissertasiya işinin mövzusunun seçilməsini şərtləndirmişdir.

Bank işi və onun idarə olunması məsələsi son dərəcə aktual olduğuna görə təbiidir ki, bu mövzu ilə bağlı Azərbaycanın və xarici ölkələrin bir sıra iqtisadçıları tərəfindən elmi tədqiqatlar aparılmış, dərsliklər, dərs vəsaitləri və xüsusi ədəbiyyatlar nəşr olunmuşdur. Son vaxtlar bir sıra iqtisadçılar tərəfindən müasir idarəetmə üsulları haqqında tədqiqatların aparılması bu idarəetmə sisteminə xüsusi diqqətin olmasını göstərir. Problemin nəzəri, metodoloji və təcrübi cəhətləri ölkə alimlərindən Mirdamət Sadıqov, Mübariz Bağirov, Zəhid Məmmədov, Tofiq Quliyev, Rafiq Bəşirov, Araz Əliyev, Kamil Şahbazov, Bəyalı Ataşov, Xanoğlu Hüseynov, Nurpaşa Novruzov, xarici ölkələrin alimləri, Aleksandr Juplev, Aleksandr Tyutyunik, Aleksandr Turbanov, Anatoliy Volodin, Vladimir Kondratyev, Liana Kuznetsova, Oleq Lavruşin, Meri Koulter, Robert Kolb, Ricardo C. Rodrigues, Stiven P. Robbins və başqaları tərəfindən tədqiq olunmuşdur.

Bununla belə, bank sistemində korporativ idarəetmə təcrübəsinin tətbiqi məsələləri kifayət qədər araşdırılmamış, aparılan araşdırmalar isə əsasən hissəvi xarakter daşmışdır. Buna görə də yeni tədqiqatların kompleks xarakterli olması zərurətini nəzərə alan müəllif məhz elmi yanaşmalarını bu istiqamətdə qurmağa cəhd göstərmişdir.

Tədqiqatın obyekti və predmeti. “Kapital Bank”ASC, “Bank of Baku”ASC, “Turan Bank”ASC, “Paşa Bank”ASC, “Bank VTB” ASC və s. kommersiya banklarının təmsalında Azərbaycan Respublikasının bank sistemi tədqiqat obyekti kimi müəyyən edilmişdir.

Kommersiya banklarının fəaliyyətinin idarə olunmasında qabaqcıl elmi idarəetmə üsullarının təşkili, tətbiqi və təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinin araşdırılması **tədqiqatın predmetini** təşkil edir.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Dissertasiya işinin başlıca

məqsədi sistemli və geniş təhlil əsasında müasir idarəetmə üsullarının Azərbaycan Respublikasının bank sistemində, konkret olaraq kommersiya banklarının fəaliyyətində tətbiq olunması və təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinin elmi cəhətdən əsaslandırılması, tövsiyə və təkliflərin hazırlanmasından ibarətdir. Qarşıya qoyulmuş bu məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələr müəyyən edilmiş və ardıcılıqla yerinə yetirilmişdir:

- müasir idarəetmə üsullarının nəzəri metodoloji əsasları, zəruriliyi, mahiyyəti, modelləri və prinsiplərinin təhlili;
- kommersiya banklarında korporativ idarəetmə standartlarının tətbiqinin müasir vəziyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi;
- bank resurslarının idarə olunması problemlərinin həlli yollarının araşdırılması və tövsiyələrin verilməsi;
- bank likvidliyi, onun idarə olunmasında korporativ idarəetmənin rolu və əhəmiyyəti;
- bankların etibarlılığına risklərin təsiri mexanizmi və onun təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinin müəyyənəşdirilməsi üzrə təkliflərin hazırlanması;
- kommersiya banklarının dayanıqlığının təmin olunmasında və fəaliyyətinin yüksəldilməsində korporativ idarəetmənin vəzifələrinin müəyyən edilməsi.

Tədqiqatın metodları. Tədqiqat işində nəzəri metodoloji əsas olaraq respublikanın və xarici ölkələrin iqtisadçı alimlərinin kommersiya banklarında korporativ idarəetməyə dair elmi əsərləri, bank sahəsinə dair Azərbaycan Respublikasının qanunları, Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı tərəfindən qəbul olunmuş qaydalar, təlimatlar, digər normativ-hüquqi xarakterli aktlar, habelə Bank Nəzarəti üzrə Bazel Komitəsinin “Kredit təşkilatlarında korporativ idarəetmənin təkmilləşdirilməsi” tövsiyələri təşkil etmişdir. Eyni zamanda xarici ölkələrin və respublikamızın kommersiya banklarında idarəetmə üsullarının tətbiqinin təcrübəsi və təkmilləşdirilməsi üzrə tədbirlər də nəzərə alınmışdır.

Tədqiqat prosesində müşahidə, iqtisadi-statistik, müqayisə, təhlil, balans, məntiqi ümumiləşdirmə metod və vasitələrdən istifadə olunmuşdur.

Müdafiəyə təqdim edilən əsas müddəalar

1. Korporativ idarəetmənin modelləri, prinsipləri və standartları
2. Banklarda korporativ idarəetmə standartlarının tətbiqinin müasir vəziyyəti

3. Azərbaycanda bank likvidliyinin idarə olunmasında korporativ idarəetmənin rolu.
4. Azərbaycan Respublikasında bank resurslarının səmərəli idarə edilməsində korporativ idarəetmənin təkmilləşdirilməsi üsulları.
5. Respublikanın kommersiya banklarında korporativ idarəetmənin bank sistemində səmərəliliyə təsirinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri.

Tədqiqat işinin elmi yeniliyi:

- Kommersiya banklarının fəaliyyətində müasir idarəetmə üsullarının tətbiq olunması məsələləri qiymətləndirilmişdir;
- Bankların likvidliyinin yüksəlməsində və bank resurslarının səmərəli idarə edilməsində korporativ idarəetmə üsullarının tətbiqinin təkmilləşdirilməsi yolları göstərilmişdir.
- Bank risklərinin idarə edilməsi və ayrıca olaraq kredit riskinin qiymətləndirilməsi təhlil olunmuşdur.
- Uzunmüddətli mənzil kreditləşdirilməsi sisteminin idarə edilməsi üzrə təkliflər verilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəticəsindən kommersiya banklarında korporativ idarəetmənin təkmilləşdirilməsi məqsədilə istifadə oluna bilər. Tədqiqatın nəticəsindən həm də, kommersiya banklarının maliyyə resurslarından səmərəli istifadə məqsədilə və müasir idarəetmə üsullarının tətbiq olunmasında praktiki olaraq istifadəsi mümkündür. Dissertasiyanın əsas müddəaları həmçinin tədris prosesində mühazirə və seminar məşğələlərində istifadə edilə bilər.

Aprobasiya və tətbiqi. Tədqiqatın nəticələri respublikamızın müxtəlif ali məktəblərində və elmi-tədqiqat institutlarında, o cümlədən Azərbaycan Kooperasiya Universitetində keçirilmiş elmi konfrans və seminarlarda məruzə edilmiş və bəyənilmişdir. Dissertasiyanın əsas müddəaları həmçinin Azərbaycan Kooperasiya Universitetində tədris prosesində mühazirə və seminar məşğələlərində istifadə edilir.

Tədqiqat işinin ümumi nəticələri “Bank of Baku” ASC tərəfindən tətbiq olunmaq üçün qəbul edilmişdir (məktub №150, 19 aprel 2012-ci il). İşin məzmununu əks etdirən tezis və məqalələr ölkəmizdə və xaricdə nəşr olunan elmi jurnallarda dərc edilmişdir.

Tədqiqat mövzusu üzrə ölkəmizdə və xaricdə 8.0 ç.v həcmində 15 adda elmi məqalələr və tezislər və 20,0 ç.v həcmində “Bank işi”

adlı dərs vəsaiti dərc olunmuşdur.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı.
Azərbaycan Kooperasiya Universiteti.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi. Dissertasiya giriş (7358 işarə), 3 fəsil (I fəsil - 58904 işarə, II fəsil – 101076 işarə, III fəsil – 45351 işarə), nəticə (6587 işarə), 84 adı əhatə edən istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Dissertasiyanın mətni 7 cədvəl və 10 sxem daxil olmaqla 130 səhifədə (219276 işarə) yazılmışdır.

DİSSERTASIYA İŞİNİN MÜNDƏRİCATI

Giriş

I Fəsil. Kommersiya banklarında müasir idarəetmə sistemləri, onların nəzəri-metodoloji əsasları

- 1.1. Korporativ idarəetmənin modelləri, prinsipləri və standartları
- 1.2. Kommersiya banklarının fəaliyyətində menecmentin təşkili xüsusiyyətləri
- 1.3. Banklarda korporativ idarəetmənin təşkili əsasları

II Fəsil. Kommersiya banklarında korporativ idarəetmənin tətbiqinin mövcud durumu

- 2.1. Banklarda korporativ idarəetmə standartlarının tətbiqinin müasir vəziyyəti
- 2.2. Azərbaycanda bank likvidliyinin idarə olunmasında korporativ idarəetmənin rolunun təhlili
- 2.3. Bankların korporativ idarə olunmasında risklərin təsiri mexanizminin qiymətləndirilməsi

III Fəsil. Bankların fəaliyyətində korporativ idarəetmənin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

- 3.1. Azərbaycan Respublikasında bank resurslarının səmərəli idarə edilməsində korporativ idarəetmənin təkmilləşdirilməsi üsulları
- 3.2. Kommersiya banklarının korporativ idarəetmə sistemində risk-menecment və onun təkmilləşdirilməsi yolları
- 3.3. Respublikanın kommersiya banklarında korporativ idarəetmənin bank sistemində səmərəliliyə təsirinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

Nəticə

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı

İxtisarlara siyahısı

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

1. Korporativ idarəetmənin modelləri, prinsipləri və standartları

Müasir dövrdə korporativ idarəetmə üsullarının tətbiqi, onun təkmilləşdirilməsi yolları günün aktual problemlərindən biridir. Korporativ idarəetmə termini demək olar ki, çağdaş dövrdə iqtisadi leksikona daxil olub. Aparılmış tədqiqatlar göstərir ki, bir çox şərhçilər korporativ idarəetmə anlayışını səhmdarların demokratiyasının sinonimi kimi ifadə edir, digərləri isə bu anlayışın direktorların və auditorların səhmdarlar qarşısında olan məsuliyyətlərinin yerinə yetirilməsini əks etdirən üsul olduğunu bildirir. Bu terminə verilən təriflər təşkilatların qarşılarında duran məqsədlərdən asılı olaraq müxtəlifdir. Müəliflər tərəfindən korporativ idarəetmə anlayışına müxtəlif təriflər verilməsinə baxmayaraq yekun olaraq onların hamısı eyni mahiyyətə xidmət edir və şirkətin (bankın) səhmdarlarının və bütün tərəflərin maraqlarının qorunması şərti ilə, beynəlxalq standartlara və ölkənin mövcud qanunvericiliyinə əsaslanaraq fəaliyyətdən maksimum mənfəət əldə edilməsini təmin edəcək idarəetmə sistemlərini özündə əks etdirir.

Korporativ idarəetmənin iki əsas modeli mövcuddur: Alman-Holland modeli – klassik model (əsasən Almaniya, Hollandiya və s. kimi dövlətlərdə tətbiq olunur); İngiltərə-Amerikan modeli (əsasən ABŞ, Yaponiya, Kanada və İngiltərə kimi dövlətlərdə tətbiq olunur).

Dünyanın bir çox ölkələrində daha çox Alman-Holland “insayder” (daxili) modelinə üstünlük verilir və bu modeldə idarəetmə orqanı ikipilləli strukturdan ibarətdir. Bunlardan biri səhmdarlar və ya onların nümayəndələrindən təşkil olunmuş və ya səhmdarlar tərəfindən təyin olunmuş Müşahidə Şurası, digəri isə təşkilatın menecerlərindən təşkil olunmuş İdarə Heyətidir.

İngiltərə-Amerikan modelində isə əsas idarəetmə orqanı vahid direktorlar Şurasından ibarətdir. Bu şura həm idarəetmə, həm də nəzarət funksiyalarını öz əlində cəmləşdirir.

Korporativ idarəetmənin prinsipləri İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (İƏİT) (Bu təşkilat 1961-ci ildə 20 dövlətin təmsilçiliyi ilə yaradılmış və hazırda üzvlərin sayı 38-dir) tərəfindən ilk dəfə 1999-cü ildə hazırlanmış və razılaşdırılmışdır. Bu prinsiplərə 2002-ci ildə dəyişikliklər edilmişdir.

Qəbul edilmiş prinsiplər əsasən aşağıda qeyd olunmuş sahəni əhatə

edir:

- korporativ idarəetmənin səmərəliliyinin təmin olunması üçün əsas quruluşunun yaradılması;
- səhmdarların müəyyən olunmuş hüquqları və mülkiyyətləri üzrə funksiyaları;
- hər bir səhmdara yanaşmada fərqsizlik;
- aparılan korporativ idarəetmədə marağı olan tərəflərin rolu;
- korporativ idarəetmədə açıqlama, həmçinin şəffaflığın olması;
- korporativ idarəetmədə təşkil olunmuş müşahidə şurasının əsas vəzifəsi.

Dünyada korporativ idarəetmə standartları adlanan xüsusi qanunlar, qaydalar, məcəllələr, rəqlamentlər mövcutdur. Korporativ idarəetmənin beynəlxalq standartlarının yaranmasına ehtiyac hələ keçən əsrin 60-cı illərində duyulmağa başlamışdır.

Korporativ idarəetmə standartlarına riayət edilməsi investisiyaların cəlb edilməsinin ən zəruri şərtlərindən biridir. Korporativ idarəetmənin yüksək standartları ilk növbədə investorların gələcək partnyorlarına olan mütləq tələblərdir. Azərbaycanda korporativ idarəetmə sahəsində xarici təcrübənin öyrənilməsi və yayılması zəruridir. Bu cəhətdən Azərbaycanın Mərkəzi Bankı tərəfindən risklərin idarə edilməsi, daxili audit, insan resursları, maliyyə idarəetməsi və hesabatlar, informasiya texnoloqiyaları standartlarının tətbiqinə nəzarət həyata keçirilir.

Müxtəlif sosial-iqtisadi sistemlərin idarə olunması ilə bağlı məsələlər ən vacib problemlərdən biridir. Müasir dövrün və son iki yüzilliyin özəlliyini araşdırdıqda belə nəticəyə gəlirik ki, iqtisadi inkişafın aparıcı qüvvəsinin XIX əsrdə - sahibkarlığa, XX əsrdə - menecmentə və XXI əsrdə bu funksiya korporativ idarəetməyə şamil olunur. Bu baxımdan korporativ idarəetmə üsullarının tətbiqi və inkişaf etdirilməsi son zamanlar böyük maraq yaradır.

2. Banklarda korporativ idarəetmə standartlarının tətbiqinin müasir vəziyyəti

Azərbaycan Respublikasının bank sistemində aparılan islahatlar bu sektorun daha da sabit işləməsinə təmin edir. Qısa bir dövr ərzində Azərbaycanda bank sektorunun əsas atributları yaranıb və bazar iqtisadiyyatı prinsipləri ilə fəaliyyət göstərir. Bank sektorunda korporativ idarəetmə standartlarının Mərkəzi Bank tərəfindən lazımı səviyyədə tətbi-

qini təmin etmək məqsədilə “Banklarda Korporativ İdarəetmə Standartlarının tətbiqi” Qaydaları qəbul olunmuşdur. Standartlar bankın təşkilati strukturunun, fəaliyyətinin və korporativ davranışının əsaslarını müəyyən edir. Qaydalarda Mərkəzi Bank tərəfindən bir neçə korporativ idarəetmə standartları təklif olunur. Bunlardan strateji planlaşdırma prosesinin təşkilati standartı bankların strateji baxışlarını müəyyən etmək, missiya üzrə hesabatları tərtib etmək, strateji planlaşdırma proseslərini, vəzifənin bölüşdürülməsi və təşkilati strukturun müəyyən olunmasına imkan yaradır.

Riskin idarə olunması standartları riskin idarə olunması proseslərini, funksiyalarını, hesabatın tərtibatını və nəzarəti müəyyənləşdirir. Kommersiya bankının Müşahidə Şurası bankda risklərin idarə edilməsi sistemlərinin yaradılmasına məsuliyyətlidir. Tədqiqat zamanı araşdırmalar göstərir ki, ölkəmizdə fəaliyyəti olan kommersiya banklarının əksəriyyətində risklərin idarə edilməsi strukturu “Banklar haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu, Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının “Banklarda risklərin idarə olunması haqqında Qaydalar”ına, digər normativ xarakterli aktlara, habelə beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq hazırlanmışdır. Misal olaraq “Bank of Baku” ASC-nin risklərin idarə edilməsi funksiyası aşağıdakı təşkilati struktur vasitəsi ilə həyata keçirilir:

Sxem 1. “Bank of Baku” ASC-də risklərin idarə edilməsinin təşkilati strukturu

Risklərin idarə edilməsi sisteminə nəzarət bankda yuxarı, orta və aşağı səviyyələrdə həyata keçirilir. Sxemdə göstəriləndiyi kimi əsas nəzarəti Müşahidə Şurası yerinə yetirərək bankda risklərin idarə edilməsi və bankın riskgötürmə qabiliyyətinin təyin olunmasında məsuliyyətlidir, bankın məruz qala biləcəyi riskləri anlayıb, risklərnən bağlı geniş məlumat əldə edir, bütün risklərin adekvat səviyyələrini,

habelə onların idarə edilməsi imkanlarını müəyyən edərək, risklərin səmərəli idarə edilməsi sisteminin yaradılmasını təmin edir.

Müşahidə şurasının öz tərəfindən həmçinin aidiyyəti olan şəxslərlə əməliyyatlara və qeyri-adi əməliyyatlara nəzarət etmək imkanı vardır. Menecmentin öz səlahiyyətlərindən sui istifadə hllarının qarşısının alınması da müşahidə şurasının imkanlarına daxildir.

Kommersiya banklarının da hər bir səhmdarının hüquqları məhkəmə tərəfindən qorunur. Əgər səhmdarların hər hansı hüququ pozularsa bu zaman səhmdar ümumi yığıncağını Müşahidə Şurasının və İdarə Heyətinin qərarlarından məhkəməyə şikayət edə bilərlər. Bankın Müşahidə Şurası istənilən hallarda kommersiya bankının səhmdarları ilə həmin bankın İdarə Heyəti arasında iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsində əsas yer tutur.

Korporativ idarəetmə hər bir bankın menecerləri ilə həmin bankların birbaşa səhmdarları ilə qarşılıqlı münasibətlərin təkmilləşdirilməsi məqsədini daşıyır. Respublikamızın hər bir kommersiya bankında korporativ idarəetmə mədəniyyətinin formalaşdırılması və korporativ idarəetmə etikasının yaradılması və inkişafına xüsusi fikir verilir. “Kapital Bank”ASC və “Bank of Baku”ASC də belə banklardandır. “Bank of Baku”ASC korporativ idarəetmənin təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə bankın idarəetmə strukturunda məhsulların idarə edilməsi komitəsi, mükafatlandırma komitəsi, kredit komitəsi, risklərin idarəedilməsi komitəsi, investisiya komitəsi, kredit komitəsi və s. yaradılmışdır. Strateji vəzifələrinin yerinə yetirilməsi bankın əsas məqsədlərindəndir. Strateji vəzifələrini yerinə yetirmək məqsədilə korporativ mədəniyyətin prinsipləri və məqsədlərini yerinə yetirən kadrların hazırlanması tədbirləri həyata keçirilir. Bankın əməkdaşlarının peşəkarlığının artırılması üçün mütəmadi olaraq seminarlar, treninqlər və digər tədbirlər keçirilir. Bu təlimlərin keçirilməsi üçün “Bank of Baku”ASC-nin xüsusi təlim mərkəzi yaradılır. “Bank of Baku”ASC-də korporativ idarəetmənin standartlarına uyğun olaraq əməkdaşların mükafatlandırılmasına da xüsusi diqqət yetirilir. Bu məqsədlə bankın Müşahidə Şurası tərəfindən mükafatlandırma siyasətinə dair prosedurlar təsdiqlənərək qüvvəyə minir və mükafatlandırma əməkdaşların tutduğu vəzifənin aid olduğu kateqoriyadan asılı olaraq aylıq və illik dövrlər üzrə həyata keçirilir. Həmçinin şəffaflığın təmin

olunması istiqamətində maliyyə hesabatlarının vaxtında təqdim olunması və digər mühüm tədbirlər həyata keçirilir. “Bank of Baku”ASC hər zaman bank sektoruna gətirdiyi onlarla yeni xidmət və məhsulları sayəsində yenilikçi - innovator kimi tanınıb və xidmət səviyyəsinin yüksəldilməsi məqsədilə dünyanın qabaqcıl maliyyə təşkilatları ilə əməkdaşlığını gücləndirir.

“Kapital Bank”ASC-də mükafatlandırma komitəsi, orta kredit komitəsi, kiçik kredit komitəsi, risklərin idarəedilməsi komitəsi, aktiv və passivlərin idarəedilməsi komitəsi, satınalma komitəsi, strategiya və büdcə komitəsi yaradılmışdır. “Kapital Bank”ASC-də xidməti fəaliyyətini həyata keçirən hər bir bank işçisi daima bankın bütünlüklə mənafe-yini müdafiə edir. Müştəriyə peşəkar səviyyədə xidmət göstərməklə onların fikirlərinə və təsəvvürünə tamamilə anlayışlı yanaşılmalıdır. “Kapital Bank”ASC-də korporativ idarəetmənin prinsiplərinin, yeni metodlarının həyata keçirilməsi əldə olunan nailiyyətlərə zəmin yaratmışdır. Kapital bank korporativ idarəetmə sahəsində dünyanın bir çox öncül bankları ilə əməkdaşlıq edir. Citibank N.A, American Ekspres Bank, KBC Bank və sairələr belə banklardandır. Kapital Bankda qarşıya qoyulmuş strateji məqsədlərin reallaşdırılması məqsədilə adekvat təşkilati struktur vardır. Bu bank korporativ idarəetmədə müştəri və bank tərəfdaşlıq əlaqəsini bərabərhuquqlu nəzərdə tutur.

“Paşa Bank”ASC səhmdarların, müştərilərin və sair maraqlı şəxslərin mənafeələrinin toqquşmasının qarşısını alır. Bu bank daima respublikanın maliyyə-kredit siyasətinin tələblərinə əməl edir. “Paşa Bank”ASC fəaliyyətində risk hallarının yaranmasına imkan vermir. Bu bankda risklərin idarə edilməsi onun miqyasına və fəaliyyətinə uyğunlaşdırılır. Bankda dövrü olaraq risklərin idarə edilməsi sistemi üzrə keyfiyyət qiymətləndirilməsi aparılır. Mütəmadi olaraq bankın gəlirliliyi, o cümlədən mənfəətliliyi qiymətləndirilir. Korporativ İdarəetmənin səmərəli tətbiqi əsasında “Paşa Bank”ASC-nin müştərilərə göstərilən xidmətlərin həcmi və keyfiyyəti artaraq, müştəri bazasının həcmnin il ərzində təqribən iki dəfə artmasına səbəb olmuşdur (Cədvəl 1).

Bu bankların əldə etdikləri müsbət göstəricilərə baxmayaraq aparılan tətqiqatın nəticəsində müəyyən olmuşdur ki, bir çox banklarda standartların tətbiqinə dair biliklərin azlığı, bir sıra hallarda müxtəlif maraqların toqquşması, yuxarı rəhbərlərin standartların icazə vermədiyi

hüquqların əldən verilməməsinə cəhd edilməsi həmin bankların zərərlə və aşağı likvidliklə işləməsinə səbəb olmuşdur.

Cədvəl 1.

Paşa Bank” ASC-nin fəaliyyətinin əsas göstəriciləri

	2016-cı il	2017-ci il
Müştəri bazası (sayı)	44,140	103,999
Filiallar (ədədlə)	5	6
İşçilər (nəfər)	478	607
Bankomatlar (sayı)	31	44
Emissiya olunmuş kartlar (min.ədədlə)	13,218	64,841

Mənbə: “Paşa Bank” ASC-nin hesabatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilib

Kommersiya banklarının likvidliyinin idarə edilməsinin səmərəli strategiyası bankın aktivləri və passivlərinin fəal idarə edilməsi deməkdir. Kommersiya bankları likvidliyin planlaşdırılmasında diqqəti aktiv və passivlərin idarə olunmasına yönəldir və s. Likvidliyin idarə edilməsi prosesi zamanı balansın həm aktiv, həm də passiv hissəsindən səmərəli istifadə olunması bank işinin ən mütərəqqi metodlarından hesab edilir. Belə bir nəticə əldə edirik ki, kommersiya bankları məcmu kapitalları və bütün likvid vəsaitlərini daimi olaraq təyin edilmiş vəziyyətdə saxlamalıdır. Kommersiya bankları öz öhdəliklərini yerinə yetirmək və zərərin yaranmasının qarşısını almaq məqsədi ilə aktivlərin qiymətinin aşağı düşməsinə qarşı zəruri tədbirlər görməlidirlər. Zərərin əmələ gəlmə riskinin minimuma endirilməsi məqsədi ilə aktivlərin diversifikasiyası təmin olunmalıdır. Nəticə etibarilə qeyd olunan müasir idarəetmə üsullarının və metodlarının tətbiq edilməsi kommersiya banklarının fəaliyyətinin genişləndirilməsindən böyük rol oynayacaqdır.

Korporativ İdarəetmə Standartlarının təşkilinin təkmilləşdirilməsi üçün apardığımız araşdırmalarımız göstərir ki, bir çox banklar Standartların təşkil edilməsində maraqlıdır. Lakin bununla yanaşı bir çox amillərdən asılı olaraq Korporativ İdarəetmə Standartları həтта bu gün üçün belə tələb olunan şəkildə təşkil olunmamışdır. Bunun əsas səbəbləri ki-mi standartların tətbiqinə dair biliklərin azlığını, bir sıra hallarda müxtəlif maraqların toqquşması, yuxarı rəhbərlərin standartların icazə vermədiyi hüquqların əldən verilməməsinə cəhd edilməsini göstərmək olar.

3. Azərbaycanca bank likvidliyinin idarə olunmasında korporativ idarəetmənin rolu.

Mərkəzi Bank öz fəaliyyəti ilə kommersiya banklarının fəaliyyəti zamanı yarana biləcək riskləri azaltmağa çalışır və bu fəaliyyəti zamanı bütün əmanətçilərin və kreditorların mənafelərini qorumaq məqsədi güdülür. Bu kimi məsələlər Azərbaycan Respublikasının «Banklar» haqqında Qanununda nəzərdə tutulmuşdur. Mərkəzi Bank bu normativ hüquqi sənəddən və tələblərdən başqa həm də beynəlxalq bank nəzarəti təcrübəsində qəbul edilmiş əlavə normativ-hüquqi aktları və tələbləri müəyyən etmək səlahiyyətindədir.

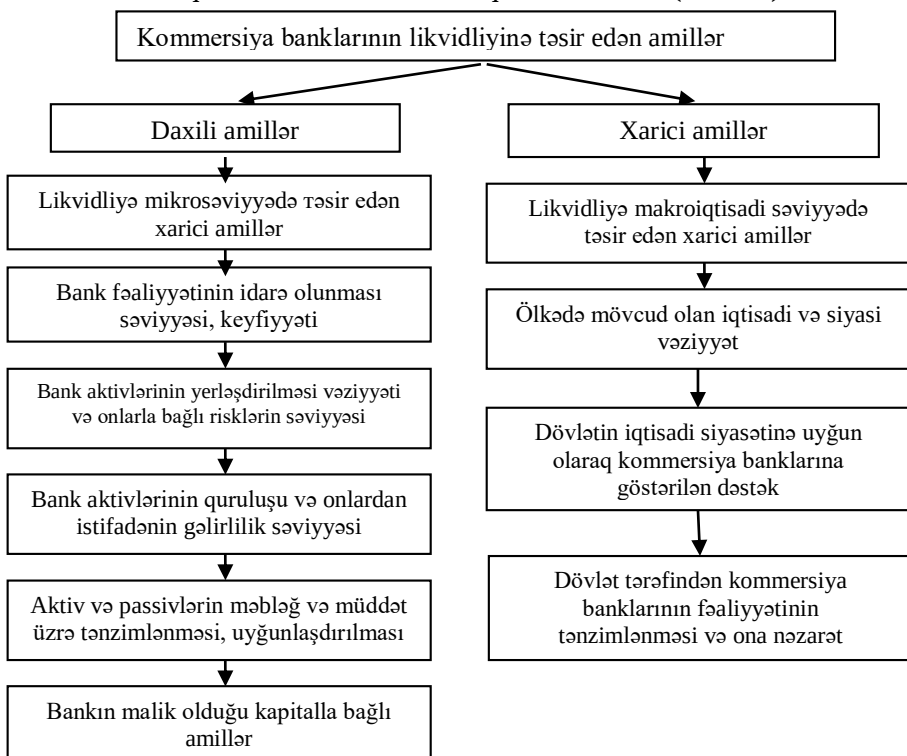
Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı tərəfindən qəbul edilmiş kommersiya banklarının likvidliyinin idarə edilməsi haqqında qaydalara əsasən kredit təşkilatının likvidlik vəziyyətinə nəzarət etmək məqsədilə likvidlik normativləri müəyyən edilir. Normativlərin pozulması kommersiya banklarının və onların filiallarının müştərilər qarşısında götürdüyü öhdəlikləri yerinə yetirə bilməməsi kimi qiymətləndirilə bilər. Onlara qarşı qanunla müəyyən edilmiş sanksiyalar tətbiq oluna bilər. Bundan əlavə Mərkəzi Bank tərəfindən kommersiya banklarına aşağıdakılar tətbiq edilə bilər:

- kredit təşkilatına (kommersiya banklarına) və onların ayrı-ayrı filiallarına depozitlər qəbul etməsini və onların kredit formasında yerləşdirilməsi qadağan oluna bilər;
- kredit təşkilatlarının (kommersiya banklarının) və onların filiallarının rəhbərlərinin vəzifədən müvəqqəti olaraq kənarlaşdırılması. Bu vəzifəli şəxslərin tamamilə işdən azad olunması kredit təşkilatının müvafiq orqanlarından tələb oluna bilər;
- normativin pozulmuş olduğu aydan sonrakı üç ay müddətində normativin tələbləri yerinə yetirilmədikdə, kommersiya banklarına və həmin bankların filiallarına bank əməliyyatları aparmaq üçün verilmiş olan lisenziyanın qaytarılmasını tələb etmək.

Bəzən bir-birinə zidd olan amillər bank əməliyyatlarının aparılmasına dair qərarlar qəbul edilməsi prosesinə əks təsir göstərir. Məsələn, rəhbərlik nağd pul kimi yüksək likvidli vəsaitin böyük məbləğdə olmasına çalışır. Lakin o cari mənfəətdən məhrum olur. Likvidlik tələbatını ödəmək üçün yüksək likvidli dövlət qiymətli kağızlarının satışı və banklararası valyuta bazarına nisbətən ucuz maliyyələşdirmə mənbələri olduqda mənfəətin itirilməsinə səbəb olur. Başqa tərəfdən, borc alınan vəsaitin dəyəri çox yüksək olduqda aktivlərin satışı da aldadıcı ola bilər. Bu

səbəbdən də bank rəhbərliyi öhdəliklərin icra olunması üçün bütün müsbət və mənfi cəhətləri diqqətlə ölcüb-biçməlidir. Kommersiya bankları maliyyə bazarının vəziyyəti barədə vaxtlı-vaxtında səhih informasiyalar əldə etməlidirlər. Bu da kommersiya bankının likvidliyinin müəyyənləşdirilməsində əsas və çox vacib amildir.

Bankın likvidliyinə, ödəmə qabiliyyətinə və bunlar əsasında mənfəətin səviyyəsinə müxtəlif xarakterli amillər təsir göstərir. Likvidliyə təsir göstərən amilləri təsir mexanizminə görə iki qrupa bölmək olar: xarici–makroiqtisadi və daxili–mikroiqtisadi amillər (sxem 2)

Sxem 2. Bankların likvidliyinə təsir göstərən xarici və daxili amillər

Mənbə: Müəllif tərəfindən hazırlanmışdır

Kommersiya banklarının fəaliyyətinə dövlət tərəfindən ölkənin iqtisadi siyasətinə uyğun olaraq himayə etmə siyasəti yürədülür. Bu amilin bank sisteminə təsiri ölkədə reallaşdırılan pul-kredit siyasətinin vasitələri ilə həyata keçirilir. Kommersiya banklarının fəaliyyətində

Mərkəzi Banklar onlara mərkəzləşdirilmiş kredit resursları almağa şərait yaradır. Bu vasitə ilə onların həm sürətli inkişaf şəraitini təmin edir, həm də likvidliyinin artırılmasına təsir edir. Dövlətin iqtisadi siyasətində dəyişiklik baş verdikdə bu dəyişikliyə uyğun olaraq kredit təşkilatlarının siyasəti dəyişir. Dövlətin özünün bank sistemində dəstəyinin üsul və prinsipləri yeni şəraitə, məqsədlərə uyğunlaşır.

Dövlət tərəfindən müəyyən olunan və yürüdülməli fiskal siyasət, Mərkəzi Bankların açıq maliyyə bazarlarında qiymətli kağızlarla və xarici valyuta ilə apardığı əməliyyatlar faiz dərəcələrinə və valyutanın kursuna əsaslı təsir göstərir. Dövlət iqtisadi siyasətinə uyğun olaraq mütəmadi ölkənin iqtisadi vəziyyətinə uyğun vergi dərəcələrinə dəyişiklik aparır. Bu da ümumilikdə ölkənin bank sisteminin və kommersiya banklarının likvidliyinə və ödəmə qabiliyyətliliyinə öz təsirini göstərir.

Makroiqtisadi amillər kommersiya banklarının siyasəti ilə bağlıdır. Kommersiya banklarının iqtisadi siyasətinin səviyyəsində makroiqtisadi amillər mövcud olur. Kommersiya bankları xarici amillərə təsir göstərə bilmir, onların təsir dərəcəsini məhdudlaşdırmaq imkanları olmur. Ancaq daxili amillər onların siyasəti ilə bağlı olduğuna görə, iqtisadi siyasətini dəyişdirməklə bu amillərə təsir edir. Onların təsir dərəcələrini məhdudlaşdırma və aradan qaldırma bilər.

Kommersiya banklarının aktivlərinin yerləşdirilməsi vəziyyəti və bununla bağlı risk amilləri bank likvidliyinə güclü təsir göstərir. Kommersiya banklarının aktiv əməliyyatlarının müsbət nəticəsi aktivlərin səmərəli yerləşdirilməsindən asılıdır. Bir sıra bankların maliyyə vəziyyəti haqqında hesabatlarına nəzər saldıqda 2019-cu ilə nisbətə 2020-ci ildə iri bankların aktivlərinin artımı, nisbətən kiçik banklarda isə əksinə azalma müşahidə edilir.

Cədvəl 2. Bankların 2019-2020-ci illər üzrə maliyyə vəziyyəti haqqında hesabat (min manatla)

Banklar	2019			2020		
	Aktivlər	Öhdəliklər	Kapital	Aktivlər	Öhdəliklər	Kapital
Kapital Bank ASC	4 143 322	3 718 268	425 053	5 227 472	4 593 277	634 195
Bank of Baku ASC	381 094,28	317 086,30	64 007,98	409 563,02	333 164,63	76 398,39
Paşa Bank ASC	4 767 450	4 291 682	475 768	5 513 021	4 971 876	541 145
Yelo Bank ASC	484 727,21	417 535,29	67 191,92	390 923,76	333 839,08	57 084,68

Mənbə: Cədvəl müəllif tərəfindən hazırlanıb

Həmin dövr üçün ümumilikdə Azərbaycan Respublikasının bank sektorunun aktivləri 2019-cu ilə nisbətə 2020-ci ildə 2 % azalaraq 32,055.3 mln.manat təşkil etmişdir¹ (Cədvəl 3).

Cədvəl 3.

Bank sisteminin aktivlərinin strukturu (mln manatla)

Nö	Aktivlər	31.12.2019	31.12.2020
1	Nağd vəsaitlər	1,531.5	1,532.2
2	Mərkəzi bankda müxbir hesab	2,600.7	3,071.0
3	“Nostro hesabları (başqa banklardakı müxbir hesablar)	3,266.7	3,493.9
4	Banklar da daxil olmaqla, maliyyə institutlarındakı depozitlər,	5,538.2	4,155.7
5	Qiymətli kağızlar	3,261.3	4,335.0
6	Banklar da daxil olmaqla, maliyyə institutlarındakı kreditlər	304.8	259.7
6.1	xalis kreditlər	287.7	244.7
7	Müştərilərə verilən kreditlər	14,900.9	14,157.0
7.1	Kreditlər üzrə mümkün zərərlərin ödənilməsi üçün məqsədli ehtiyat	1,449.7	1,136.6
7.2	Xalis kreditlər	13,451.2	13,020.3
8	Əsas vəsaitlər	987.4	741.4
9	Qeyri-maddi aktivlər	167.8	146.4
10	Digər aktivlər (məqsədli ehtiyatlar çıxılmaqla)	630.3	1,314.7
11	Cəmi aktivlər	32,722.8	32,055.3

Cədvəl ARMB məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Cədvəldən göründüyü kimi kreditlərin aktivlərdə həcmi il ərzində azalaraq 45% olmuşdur (müqayisə üçün 2016-cı ildə 53.3%). Kredit portfelinin azalmasına təsir edən amillərdən biri 2015-ci ildən sonra bankların problemli kreditlərinin həcmnin artması ilə müşahidə olunur. Belə ki, 2015-ci ildə problemli kredit portfelinin həcmi 16%, 2015-ci ildən sonra isə bu göstərici 30%-ə çatmışdır. Həmçinin banklar əvvəlki illərdə verdikləri kreditlərin bir qismini geri ala bilmədikləri üçün kreditlərin verilmə şərtləri ağırlaşdırılır və bu da kreditlərin alınmasına öz təsirini göstərmişdir. Hal hazırda pandemiya şəraiti ilə əlaqədar olaraq problemli kreditlərin ümumi portfeldə çəkisi yüksək

¹ Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının bank sektorunun əsas göstəricilərinin statistik icmalı:[Elektron resurs]-Bakı, (2019-2020-ci illər). (www.cbar.az)

olaraq qalır. Kredit itkiləri və valyuta riskləri bankların kapitalına təzyiq göstərməkdə davam edir.

Kommersiya banklarının və digər kredit təşkilatlarının idarə edilməsi və likvidliyin daimi nəzarətdə saxlanması üçün aktivlərin strukturuna xüsusi diqqət yetirilməsi tələb olunur. Bankın likvidliyinə aktivlərin strukturu ilə bərabər həm də gəlirlilik səviyyəsi təsir edir.

Hər bir bank likvidliyin idarə edilməsi siyasətini sərbəst şəkildə təşkil edir. Likvidliyin gündəlik idarəedilməsi konkret struktur bölmələrinə həvalə edilir və onlar da öz növbəsində qeyd edilmiş və ya təcrübənin tələblərindən irəli gələn əmsalları tətbiq edə bilirlər.

Bank likvidliyinin idarə edilməsinin əsas problemləri:

- müəyyən dövrdə bankın likvid vəsaitlərə tələbi nadir hallarda onun təklifi ilə eyni ola bilər. Bank əksər hallarda likvidliyin azlığı və ya artıqlığı ilə rastlaşır;
- likvidlik və gəlirlilik arasında dilemma mövcuddur və digər şərtlər eyni olduqda bank resurslarının böyük hissəsi onun likvidliyinin təmin edilməsinə, nisbətən kiçik hissəsi isə arzuolunan yüksək gəlirliyinin əldə edilməsinə yönəldilir.

Beləliklə, optimal bank likvidliyinin əldə edilməsi korporativ idarəetmə üçün daimi problemlərdən biridir və likvidliyin idarə edilməsində korporativ idarəetmənin rolu və əhəmiyyəti danılmaz dərəcədə yüksəkdir. Likvid vəsaitlərin həcminə dair idarəetmə qərarları bankın xidmət və digər fəaliyyət növlərinə dair qərarları ilə daim əlaqəli olmaqlıdır.

4. Azərbaycan Respublikasında bank resurslarının səmərəli idarə edilməsində korporativ idarəetmənin təkmilləşdirilməsi üsulları.

Respublikanın iqtisadi inkişafında əsas rola malik olan ünsürlərdən biri kimi bank sistemi məqsədli, korporativ idarə olunan bank mexanizminə ehtiyacdır. Bazar iqtisadiyyatında bank resurslarının idarə olunması onun səmərəliliyinin təmin olunmasında xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə ki, kommersiya banklarının təkmil resurs bazası olmasa likvidliyin təmin olunması şübhə altına düşə bilər və kommersiya bankları aktiv əməliyyatlarını həyata keçirə bilməzlər. Bununla belə kommersiya bankları həm də öhdəlikləri vaxtında icra edə bilməzlər. Bank resursları kommersiya banklarının sərəncamında olmalıdır. Resurslar kommersiya banklarının aktiv və digər əməliyyatların yerinə

yetirilməsi üçün həmin bankların istifadə etdiyi pul vəsaitlərinin məcmusudur. Buna görə də hər bir bankın maliyyə resurs imkanlarını çoxaltmaq üçün onlar tərəfindən iqtisadi siyasət yürüdüldür. Bankların resursları, yəni passivləri iki hissədən ibarətdir: 1) xüsusi resurslar və 2) cəlb edilmiş resurslar. Birinci hissəyə səhmdar kapitalın, ehtiyat və digər fondların, bölüşdürülməmiş mənfəətin və digər mənbələrin də aid olduğu özünəməxsus xüsusi kapital daxildir. İkinci hissəyə isə bank tərəfindən cəlb olunmuş borclar, kredit, depozit, müştərilərin hesab və müxbir hesablarındakı vəsaitlər və digər vəsaitlər daxildir.

Kommersiya bankının müddətli öhdəliklərinə bütövlükdə cəlb olunmuş vəsaitlər aid edilməlidir. Bu vəsaitlər müəyyən bir dövr üçün cəlb edilməlidir. Bu vəsaitlərə aid edilir: müddətli depozitlər, fiziki və hüquqi şəxslərin müqavilə əsasında müəyyən dövr üçün cəlb olunmuş vəsaitləri, banklararası borclar, depozit və əmanət sertifikatlarının buraxılışı, yerləşdirilməsi ilə əlaqədar daxil olan vəsaitlər və digər müddətli vəsaitlər. Bu qrupa daxil olan vəsaitlər passivlərin digər qruplarına nisbətən daha baha formalaşır. Ancaq bu qrup passiv vəsaitlər digərlərinə nisbətən daha dayanıqlıdır. Cəlb olunmuş vəsaitlərin məcmusunda müddətli öhdəliklərin xüsusi çəkisi artdıqca, bir tərəfdən resurs bazasının qiyməti artır, yəni bahalaşır, digər tərəfdən isə qarşıya çıxacaq öhdəlikləri müəyyən etmək, onları vaxtında icra etmək və likvidliyi təmin etmək asanlaşır.

Kommersiya bankları tərəfindən cəlb olunmuş vəsaitlərdə əmanətlər və depozitlər xüsusi çəkiyə malikdir. (Cədvəl 4)

Cədvəl 4

Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən banklar tərəfindən cəlb olunmuş əmanət və depozitlər üzrə göstəricilər (ilin sonuna), mln.man

	2018-ci il	2019-cı il	2020-ci il
Hüquqi şəxslərin depozitləri	10,311.5	12,818.7	12,678.3
Fiziki şəxslərin depozitləri	8,375.4	8,638.0	8,177.9
Cəmi əmanətlər	18,686.9	21456.7	20,856.2

Cədvəl ARMB məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Aparılmış təhlil göstərir ki, respublikada fəaliyyət göstərən bankların resurs bazası əsasən müştərilərdən cəlb edilmiş vəsaitlər hesabına formalaşır.² Bank sisteminin resurs bazasının strukturu Cədvəl

² Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının bank sektorunun əsas göstəricilərinin statistik

5-də göstərilir.

Cədvəl 5. Bank sisteminin resurs bazasının strukturu (%-lə)

Resurs bazası	2019-cu il	2020-ci il
AMB-nin banklara qarşı tələbi	1,09	1,27
Banklar və digər maliyyə institutlarının öhdəlikləri	6,90	7,31
Fiziki şəxslərin depozitləri	28,90	27,83
Hüquqi şəxslərin depozitləri	42,87	43,15
Xarici borc	0,79	0,79
Kapital	15,33	16,00
Digər passivlər	4,12	3,65

Cədvəl ARMB məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Statistikaya nəzər saldıqda 2014-cü ildən etibarən hüquqi şəxslərin əmanətlərinin artım dinamikası vardır. 2015-ci ildə 2014-cü ilə nisbətən 3663.1 mln. manat artım olmuşdur. 2016-cı ildə isə 2014-cü ilə nisbətən depozitlər 2,26 dəfə artmışdır. 2017-ci ildə isə bu artım 2,36 dəfə təşkil etmişdir. Lakin fiziki şəxslərin əmanətlərində artım həmin dövrdə baş vermiş devalvasiyanın nəticəsi olaraq kifayət qədər olmamışdır. Müştərilərin banklarda olan manat əmanətlərinin ABŞ dollarına konvertasiyası nəticəsində xarici valyutada olan vəsaitlərinin cəmi əhali və qeyri maliyyə hüquqi şəxslərdən cəlb olunmuş vəsaitlərdə payı 80%-dən çox olmuşdur.

Cədvəl 6. Bank sektorunun öhdəlikləri (mln manatla)

Öhdəliklər	31.12.2019	31.12.2020
1. Depozitlər (maliyyə institutları istisna olmaqla)	21,456.7	20,722.9
a. Fiziki şəxslərin depoziti	8,508.0	8,044.7
b. Hüquqi şəxslərin depozitləri (Mərkəzi idarəetmə və bələdiyyə idarəetmə orqanlarının depozitləri daxil olmadan)	12,818.7	12,678.3
sahibkarlıqla məşğul olan fiziki şəxslərin depozitləri	130.0	133.2
2. Mərkəzi bankın banka qarşı tələbləri, cəmi	326.1	374.4
3. Loro hesabları	235.0	232.0
4. Maliyyə institutlarının depozitləri	1,205.5	1,078.2
5. Bankların kreditləri	74.5	48.7
6. Digər maliyyə institutlarının kreditləri	1,991.6	2,099.0
7. Banklar tərəfindən buraxılmış qiymətli kağızlar	1,747.7	1,729.7
8. Digər passivlər	1,232.7	1,071.1
9. Cəmi öhdəliklər	28,139.8	27,356.1

Cədvəl 6 ARMB məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Yüksək artım yalnız 2018-2019-cu illərdə müşahidə olunmuşdur və 2020-ci ildə pandemiya şəraitində yenidən bu göstərici azalmışdır.

Bank sisteminin resurs bazasının strukturunda 84% bank öhdəliklərinin, 16% bank kapitalının payına düşür.

Ümumilikdə əvvəlki illərə nisbətən iqtisadi subyektlərin bank sisteminə inamı olaraq əmanət və depozitlərin artımı müşahidə olunur. Bütün bu qeyd olunanlar passivlərin struktur təhlili əsasında resurs bazasının kəmiyyət və keyfiyyət xarakteristikasını əks etdirən ümumi nəticələrin əldə olunması qənaətinə gəlmək imkanı verir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, kommersiya banklarının resurslarının böyük əksəriyyəti cəlb olunmuş vəsaitlər hesabına formalaşmalıdır. Müştərilərin kommersiya banklarındakı hesabında olan vəsaitləri əsas bank resursu hesab edilir. Bu resurslar kommersiya banklarının korporativ idarəetmə sistemində xüsusi rola malikdir.

Kommersiya bankları xüsusi vəsaitlər ilə cəlb olunmuş vəsaitlər arasında müəyyən nisbəti gözləməlidir. Cəlb olunmuş vəsaitlərin çoxluğu riski artırır və bankın ödəmə qabiliyyətinin azalması təhlükəsini yaradır. Bu da son nəticə etibarı ilə bankın digər banklarla rəqabətdə reytinginin aşağı düşməsinə səbəb ola bilər. Beləliklə xüsusi kapitalın idarə edilməsi bankların yüksək mənfəət əldə etməsində və passivlərin dayanıqlığının təmin edilməsində mühüm rol oynayır.

Resursların əsasən xüsusi kapital hesabına formalaşması da düzgün siyasət hesab edilmir. Kapitalın quruluşundakı qeyri-mütənasiblik kommersiya bankının fəaliyyətini əks etdirən göstəricilərin zəifləməsinə, pul resursları bazarında imicin aşağı düşməsinə səbəb ola bilər.

Kommersiya banklarının idarə olunması və nəzarətin təkmilləşdirilməsi üzrə aşağıdakı qeyd olunan tədbirlər reallaşdırılmalıdır.

Bank aktivlərinin idarə edilməsi üzrə:

- müxbir hesablardakı vəsaitlərin qalıqlarının monitorinqi;
- kreditləşmə həcmnin monitorinqi;
- kredit portfelində keyfiyyətin monitorinqi;
- kreditlərlərin faiz dərəcəsi üzrə monitorinqi;
- bankın qiymətli kağızlar üzrə portfelinin monitorinqi;
- alınmış qiymətli kağızların repo əməliyyatları üzrə monitorinqi;
- girov qismində istifadədə olan aktivlərin monitorinqi;
- likvidliyin adekvat səviyyədə saxlanması məqsədilə satıla bilən

əsas vəsaitlərin və digər qeyri-likvid vəsaitlərin monitorinqi.

Bankların öhdəliklərinin idarə olunması üzrə

- depozitlərin həcmnin monitorinqi, bankın və sair hüquqi şəxsin depoziti, “overnayt” əməliyyatı;
- depozitlər və s. öhdəliklər üzrə mütəmadi monitorinqlərin aparılması;
- öhdəliyin növü, öhdəlik üzrə kreditör və onun yerləşdiyi ərazi nəzərə alınaraq öhdəliyin mənbələri üzrə mövcud cəmləşmənin monitorinqi;
- balansarxası öhdəliklərin monitorinqi.

Ümumiyyətlə, kommersiya banklarının korporativ idarə olunması məsələsi mürəkkəbdir və çoxcəhətlidir. Bu problemin həlli üçün nəinki bankların fəaliyyətinin hərtərəfli tədqiqi, həmçinin Azərbaycan iqtisadiyyatının makroiqtisadi göstəricilərinin və vəziyyətinin kompleks proqnozlaşdırılması tələb edilir.

5. Respublikanın kommersiya banklarında korporativ idarəetmənin bank sistemində səmərəliliyə təsirinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri.

Son illər bank sektorunun həm həcmində, həm artımında, həm də qanunvericilik bazasında hərtərəfli dəyişikliklər aparılır. Məhz bu baxımdan bank sisteminin idarə olunması mexanizminin təkmilləşdirilməsinə xüsusi önəm verilməlidir. Korporativ idarəetmənin ən müasir prinsipləri və standartları geniş tətbiq olunmalıdır. Korporativ idarəetmə banklara kapital bazarlarında investorları və vəsaitləri cəlb etməyə, fəaliyyətin effektivliyini artırmağa, inkişaf tempini sürətləndirməyə, azlıq təşkil edən səhmdarların hüquqlarını qorumağa və bununla investorların və əmanətçilərin etibarını qazanmağa kömək etməlidir. Müvəqqəti sərbəst pul vəsaitlərinin cəlb olunub real kredit resurslarına çevrilməsi üçün kommersiya bankları qoyuluşların qorunub saxlanmasını təmin edən tədbirlər həyata keçirməlidirlər. Müvəqqəti sərbəst pul vəsaitlərinin resurs bazasına cəlb olunma əməliyyatlarının inkişafında müştərilərə xidmət keyfiyyəti xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Xidmətin keyfiyyəti müəyyən dərəcədə idarəçiliyin və işçi heyətinin peşəkarlığından asılıdır. Onlar əmanətçilərin mənafeyini qoruyaraq qoyuluşlara görə ödənilən faizlərin həcmi nəzərə almalı və vəsaitlərin banklarda cəmlənməsinə maraq oymalıdirlar.

Azərbaycanın kommersiya banklarında kredit risklərinin daha səmərəli idarə etmək üçün bankın Kredit Komitəsi və Kredit

Departamenti təkmilləşdirilmiş səviyyədə kredit risklərinin idarə edilməsi üçün “ənənəvi” metodla yanaşı daxili və xarici kredit dərəcəsi (reyting) sistemlərinə, kreditin ödənilməməsi ehtimalına və yığılma dərəcəsinə əsaslanan “riyazi” metodlardan istifadə etməlidirlər. Bu metod fəaliyyət nəticələrinin və kapital bölgüsünün hesablanması üçün imkan yaradır. Kredit risklərinin kəmiyyətinin ölçülməsi üçün yalnız kreditlərin ödənilməsi halları deyil, həmçinin risklərin spesifik müştəriyə və ya sənayeyə doğru konsentrasiyasını və girovun dəyərindəki dəyişiklikləri əks etdirən məlumatlar üzrə hesablamalar aparılmalıdır. Bu qayda hər bir kredit üzrə və ya ümumi kredit portfeli üzrə kredit risklərinin müəyyən olunması məqsədi ilə təhlil olunmalıdır.

Yuxarıda sadalananları nəzərə alaraq, qeyd olunmalıdır ki, Azərbaycan bank sektorunda banklar tərəfindən bank risklərinin idarə edilməsi üzrə tətbiq olunan risk menecmenti sistemləri mütəmadi olaraq təkmilləşdirilməli, Menecment Informasiya Sistemi təşkil olunmalıdır. Yüksək riskin xarakterik olduğu sahələrdə irəliləyişə nail olmaq üçün banklar qərarların qəbulunun xüsusi mexanizmini inkişaf etdirməlidirlər. Bu mexanizm kommersiya banklarının riskin hansı növü qəbul etmək iqtidarında olduğunu qiymətləndirməlidir; gözlənilən gəlirin uyğun riskin tələblərinə cavab verə bilib-bilməməsini təyin etməlidir. Effektivli daxili idarəetmə sistemi riskin nəzarəti üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Burada minimum tapşırıqlar vəzifə səlahiyyətlərinin dəqiq müəyyənləşdirilməsi və məhdudlaşdırılması, nəzarətin təminatı, mütəxəssislərin rotasiyası, eləcə də bu məqsədlərin reallaşması üçün zəruri iş saatının ayrılması ilə əlaqələndirilir. Halbuki, xidmət vəzifələrindən istifadənin qarşısını alan daxili nəzarət sistemi olmasa da aldanma ehtimalını əhəmiyyətli dərəcədə məhdudlaşdıran düzgün təşkil olunmuş nəzarət mexanizmi fəaliyyət göstərməlidir.

Bankların səmərəli idarə edilməsi məqsədilə strateji tədbirlər planı işlənib hazırlanmalıdır. Strateji plan həm ətraflı, həm də anlaşılan bir sənəd olmalıdır. Bununla bərabər kommersiya bankının fəaliyyət göstərdiyi bazardakı tələbat, müştəri bazası, rəqabət və ümumi iqtisadi şərait haqqında optimal proqnozlara əsaslanmalıdır. Sağlamlaşdırılmış bank fəaliyyəti prinsiplərini əks etdirən Strateji plan bazarda müşahidə

olunan həm iqtisadi, həm də rəqabət şəraitini nəzərə almalı, kommersiya bankları tərəfindən mövcud olan real risklərin qiymətləndirilməsini əks etdirməlidir. Ayrı-ayrı bazar segmentlərində, o cümlədən kredit kartları, yaxud yalnız korporativ müştərilərə xidmət göstərən banklar strateji planın müvafiq bölmələrində bu segmentlərdə fəaliyyətin xüsusiyyətlərini kifayət qədər yetərli detallıqla açıqlamalıdır.

Kommersiya banklarının səmərəli idarə edilməsi üçün geniş informasiya bazası tələb edilir. Vaxtında informasiya bankının idarə olunmasında mürəkkəb məqsədlərin həlli və bank xidmətlərinin təklifi üçün vacibdir. İnternet şəbəkəsi kanalları vasitəsi ilə fəaliyyət göstərən kommersiya bankının strateji planında bank tərəfindən xidmət olunacaq bazarın və elektron kanallar vasitəsilə təklif olunacaq xidmətlərin geniş təsviri verməlidir. İnternet, potensial qlobal müştəri bazasına malik olduğunu və istənilən şəxs ona çatı bildiyinə görə, xidmət olunan bazar, təklif olunan xidmətlər üzrə məlumatların Internetdə açıqlanması lazımdır.

Bankların idarə olunması məsələləri qabaqcıl idarəetmə təcrübəsinə uyğunlaşdırılmalıdır. Məsələn: banklarda səhmdarların ümumi yığıncaqlarının (SÜY) formatı və səhmdarların öz hüquqlarından istifadə etməsi kimi məsələlər təkmilləşdirilməlidir. Kommersiya banklarının sağlam mühitdə inkişafının və onlardan çirkli pulların yuyulması üçün alət kimi istifadə edilməsinin qarşısını almaq məqsədilə bankların rəhbərlərinin və bankda mühüm iştirak payına malik səhmdarların müvafiq xüsusiyyətlərə malik olmasının təmin edilməsi də bura daxildir.

Son illərdə respublikanın bank sisteminin təkmilləşdirilməsi, bu sahədə müasir idarəetmə üsullarının tətbiqi istiqamətində bir sıra əhəmiyyətli tədbirlər həyata keçirilib və normativ sənədlər qəbul olunub. Aparılan tədbirlər nəticəsində bank sisteminin inkişafında və qanunvericilik bazasında sürətli dəyişikliklər müşahidə edilib. İnkişafın əsas kəmiyyət və keyfiyyət parametrlərinə nəzər saldıqda isə danılmaz irəliləyişlərin olduğu görünür. Bununla belə qarşıda yeni vəzifələr durur, banklar öz fəaliyyətlərini bütün istiqamətlərdə beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırmalı, idarəetmə üsulları təkmilləşdirilməli və korporativ idarəetmə standartları geniş tətbiq olunmalıdır.

Dissertasiya işinin mövzusu ilə bağlı aşağıdakı məqalələr və tezislər dərc edilmişdir:

- 1) P.V.Muradova. “Korporativ idarəetmə və onun Azərbaycanda tətbiq olunmasının zəruriliyi”/ Azərbaycan Kooperasiya Universiteti “Kooperasiya” (elmi-nəzəri jurnal), Bakı, Aprel-İyun 2005, səh.75-78.
- 2) P.V.Muradova, V. A. Muradov “Milli ödəniş sisteminin vəziyyəti və onun inkişafı”/ Azərıtıftaq Azərbaycan Kooperasiya Universiteti, Koopersiya sisteminin regionların inkişafına təsiri problemləri (məqalələr və tezislər toplusu), Bakı, 25 may 2007-ci il, səh 244-246.
- 3) P.V.Muradova. “Korporativ idarəetmə, onun bank sektorunda tətbiqi”/ Azərıtıftaq Azərbaycan Kooperasiya Universiteti, Kooperasiya Tarix və reallıqlar (məqalələr və tezislər toplusu), Bakı, 05 iyul 2008-ci il, səh.168-172.
- 4) P.V.Muradova, V.A. Muradov. “Banklarda korporativ idarəetmə standartlarının tətbiqi”/ Azərıtıftaq Azərbaycan Kooperasiya Universiteti, “Kooperasiya: Tarix və reallıqlar” mövzusunda II elmi-nəzəri konfransın materialları (məqalələr və tezislər toplusu), Bakı, 29 may 2009-cu il, səh.253-260.
- 5) P.V.Muradova. “Bankın aktiv və passivlərin idarə olunmasında menecmentin rolu”/ Azərıtıftaq Azərbaycan Kooperasiya Universiteti “Kooperasiya: Tarix və reallıqlar” mövzusunda II elmi-nəzəri konfransın materialları (məqalələr və tezislər toplusu), Bakı, 29 may 2009-cu il, səh.260-264.
- 6) P.V.Muradova. “Azərbaycanın bank sistemində müasir idarəetmə üsullarının tətbiqi məsələləri”/ İqtisadiyyat və audit. Elmi praktiki jurnal N 1-2 (115-116), Bakı, Yanvar-Fevral 2010, səh.13-17.
- 7) P.V.Muradova. “Banklarda korporativ idarəetmənin təşkili əsasları”/Azərbaycan Elmlər Akademiyası, İqtisadiyyat İnstitutu, Azərbaycan Kooperasiya Universiteti, İqtisadi artımın intensiv inkişaf problemləri (Respublika Elmi praktiki konfransın materialları), Bakı, 2011, səh.194-198.
- 8) П.В.Мурадова. «Вопросы внедрения современных методов управления в банковской системе»/ Образовательное учреждение высшего профессионального образования

- «Белгородский университет потребительской кооперации», Теория и практика инновационного развития кооперативного образования и науки Международная научно-практическая конференция, Белгород, 2010, стр. 424-428.
- 9) P.V.Muradova. "Korporativ İdarəetmənin mahiyyəti, modelləri, prinsipləri və standartları"/ Azərbaycan Aqrar Elmi- Elmi Nəzəri Jurnal, № 2(222), Bakı, 2011, ISSN-76419,səh. 168-171.
- 10) П.В.Мурадова. «Вопросы внедрения и совершенствования корпоративного управления в банковской системе»/ Ежемесячный научно-практический журнал "Банковские услуги" № 5/2012, Россия, 2012, стр.31-33.
- 11) P.V.Muradova. "Banklarda korporativ idarəetmənin təşkili əsasları" Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, İqtisadiyyat İnstitutu, Elmi əsərlər, I Buraxılış, Bakı: 2012, İSBN-978-9952-454-23-9, səh. 198-202.
- 12) P.V.Muradova. "Bank resursları və onların idarə olunması"/ Kooperasiya elmi-nəzəri jurnal, N3(26), Bakı, 2012, İSSN 2218-91-49, səh. 60-64.
- 13) P.V.Muradova. "Bank resursları və onların idarə olunması"/ Milli iqtisadiyyatın inkişafı və səmərəliliyinin yüksəldilməsi (Beynəlxalq elmi-praktik konfransın materialları), Bakı, 2012
- 14) П.В.Мурадова. «Банковская система Азербайджана в условиях экономической глобализации»/ Kooperasiya elmi-praktiki jurnal, N4 (47), Bakı, 2017, İSSN 2218-91-49, səh.118-121.
- 15) P.V.Muradova. "Korporativ idarəetmə: yaranması, mahiyyəti, prinsipləri, standartları və onun Azərbaycanda tətbiqi"/ Kooperasiya elmi-praktiki jurnal, N3 (50), Bakı, 2018, İSSN 2218-91-49, səh.164-169.

Dərs vəsaiti

- 1) П.В.Мурадова, Х.А.Гусейнов, В.А.Мурадов, Р.И.Алиев. «Банковское дело» Учебное пособие для высших учебных заведений, Типография Азербайджанского Технического Университета, Баку, 2010

Müdafiə “15” dekabr 2021-ci il tarixdə saat 14:00 Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin ED.2.10 Dissertasiya şurasının iclasında olacaqdır.

Ünvan: Az 1001, Bakı şəhəri, İstiqlaliyyət küçəsi 6.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları www.unec.edu.az rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat “16” noyabr 2021-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 03.11.2021
Kağızın formatı: 60x84 ¹/₁₆.
Sifariş 01/11 Tiraj: 100.
Həcmi 1 ç.v. (41064 işarə)

*“AA – Poliqraf” istehsalat-kommersiya birliyində
hazır diopozitivlərdən istifadə olunmaqla çap edilmişdir.*
Əlaqə üçün: capevi@internet.ru / (+99455) 201-2809